

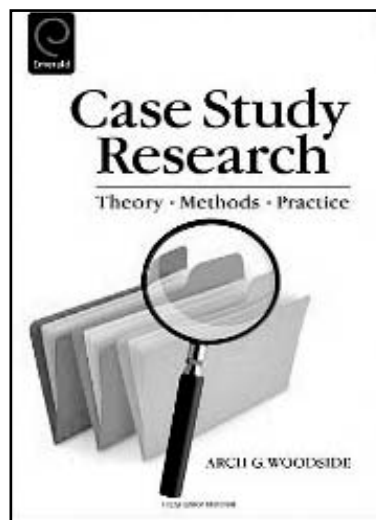
نقد و بررسی سه عنوان کتاب در حوزه پژوهش

■ دکتر یزدان منصوریان^۱

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران

روش پژوهش مطالعه موردی:

نظریه، ابزار و اجرا

■ Woodside, Arch, G. Case Study Research: Theory, Method, Practice. Emerald Group Publishing Limited, 2010, xiv, 440 p. ISBN: 978-1-84950-922-0

مقدمه

«گستره» و «عمق» دو وجه اساسی در هر پژوهش است. منظور از گستره، سطحی است که در آن محققان به گردآوری و تحلیل داده‌ها می‌پردازند، و منظور از عمق، میزان دقت و ریزبینی آنان در تحلیل داده‌های گردآوری شده است. معمولاً در عمل و با توجه به محدودیت زمان و انرژی، محققان ناچارند به تعادلی منطقی میان این دو برسند؛ یعنی، در عین حالی که مطالعه آنان گستره وسیعی دارد، از عمق کافی نیز برخوردار باشد. در بعضی روش‌های

پژوهشی مثل پیمایش، تأکید محققان بر افزایش گستره است تا نمونه مورد بررسی نماینده قابل اعتمادی برای جامعه پژوهش باشد. در مقابل، در برخی رویکردها مثل رویکرد کیفی، محققان با کاهش گستره تحقیق، وقت و انرژی خود را بر عمق مطالعه متمرکز می‌کنند تا به این ترتیب در سطحی کوچک‌تر به شناخت بیشتری از موضوع دست یابند. در روشی تحت عنوان «مطالعه موردی یا موردکاوی»^۲، گستره به کمترین سطح خود و عمق به بیشترین میزان افزایش می‌یابد. به این ترتیب، می‌توان با فرصت و فراغت کافی به تحلیلی عمیق از یک یا چند نمونه محدود پرداخت، و توصیف بسیار دقیقی از آنها ارائه داد. توصیفی که پژوهشگر را قادر می‌سازد تبیین، تحلیل و تفسیر مفصلی از آنچه مشاهده می‌کند، در اختیار خوانندگان گزارش خود قرار دهد. تحقیق موردی یکی از روش‌های پژوهش کیفی است، که در رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی نظیر جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و علوم تربیتی کاربردهای فراوان دارد. نظیر سایر روش‌های کیفی، تحقیق موردی نیز برای بررسی مفاهیم اجتماعی و فرهنگی و سازمانی در محیط‌های واقعی و مبتنی بر داده‌های واقعی انجام می‌شود. بر این اساس، مؤلفین آثار موجود در زمینه این روش تحقیق، بر این دو نکته تأکید داشته‌اند. مثلاً ین (۱۳۷۶، ص ۲۰) در این زمینه می‌نویسد: «تحقیق موردی یک تحقیق تجربی است که وقتی مرزهای بین پدیده و بستر تحقیق به صورت روشن مشخص نیست، درباره پدیده‌ای کنونی در زمان معاصر در چارچوب یا بستر واقعی پژوهش می‌کند، و در آن شواهد متعددی وجود دارند که می‌توان به عنوان مدرک یا سند از آنها استفاده کرد».

کتاب «روش پژوهش مطالعه موردی: نظریه، ابزار و اجرا»، به قلم پروفیسور آرچ وودساید^۳ یکی از جدیدترین آثار در این زمینه است، که در قالب یک کتاب درسی مفصل و جامع تدوین شده است.

درباره نویسنده

پروفیسور وودساید استاد دانشکده مدیریت دانشگاه بوستون امریکا است. ایشان ۴۳ سال قبل، یعنی در سال ۱۹۶۸، مدرک دکترای خود را در رشته مدیریت بازرگانی از دانشگاه پن‌استیت^۴ دریافت

کتاب «روش پژوهش مطالعه موردی: نظریه، ابزار و اجرا»، به قلم پروفسور آرچ وودساید یکی از جدیدترین آثار در این زمینه است، که در قالب یک کتاب درسی مفصل و جامع تدوین شده است

کرده است. از آن زمان تا امروز در دانشگاه‌های مختلفی همچون دانشگاه‌های نیوساوت ولز استرالیا، کارولینای جنوبی و پنسیلوانیا مشغول آموزش و پژوهش بوده است. حوزه اصلی پژوهشی ایشان بازاریابی است، و در حال حاضر مسئولیت سردبیری مجله بین‌المللی «پژوهش‌های بازرگانی»^۵ را از انتشارات الزویر بر عهده دارد. علاوه بر این، وی عضو هیئت تحریریه چندین مجله علمی دیگر و عضو ده‌ها مجمع علمی است. پروفسور وودساید در کارنامه پربار خود بیش از ۳۷ کتاب و ۲۰۰ مقاله دارد، که «روش پژوهش مطالعه موردی: نظریه، ابزار و اجرا» یکی از آخرین کتاب‌های وی است که در سال ۲۰۱۰ توسط انتشارات امرالد منتشر شده است. از دیگر کتاب‌های اخیر ایشان می‌توان به «دانش ضروری برای پژوهش در بازاریابی» (وودساید و دیگران، ۲۰۰۵)؛ «ارزیابی عملکرد بازاریابی و نتایج آن» (وودساید، ۲۰۰۳)؛ «فرارزایی» (وودساید و ساکی، ۲۰۰۱)، و «طراحی محصولات پیشرو» (وودساید، ۲۰۰۰) اشاره کرد.

معرفی کتاب

کتاب حاضر، در ۴۴۰ صفحه، اثر حجیم و مفصلی است که از ۱۸ فصل تشکیل شده است. فصل نخست با عنوان «ساخت نظریه از طریق مطالعات موردی»، با مرور تعاریف موجود از روش تحقیق مطالعه موردی، به معرفی کاربردهای این روش در مطالعات حوزه‌های مختلف می‌پردازد. در این فصل آمده است که: «در مطالعه موردی، پژوهشگر با تمرکز ویژه بر یک فرد، سازمان، گروه، یا فرآیند مشخص می‌تواند به توصیف و شناخت دقیق‌تری از آنچه در مورد پدیده مورد بررسی رخ می‌دهد، دست یابد. این شناخت ویژه وی را قادر می‌سازد، رخداد‌های آتی در این زمینه را پیش‌بینی کند، و در صورت نیاز امکان اعمال کنترل و نظارت بر آنچه رخ می‌دهد را فراهم آورد». نویسنده معتقد است استفاده از این روش راهکار مناسبی برای مطالعه پدیده‌های فرهنگی، اجتماعی و ارتباط انسانی است، که خود می‌تواند زمینه‌ساز تدوین نظریه‌های نوین باشد. فصل دوم با عنوان «گذر از شکاف میان پیمایش و مطالعه موردی»، به مقایسه رویکردهای رایج در مطالعات علوم اجتماعی

با اهداف مطالعه موردی می‌پردازد، و نتیجه می‌گیرد که اصرار محققان بر تحقق همزمان سه ویژگی تعمیم‌پذیری یافته‌ها، اعتبار ابزار، و پیچیدگی مفاهیم، گاه مانع رسیدن آنان به شناخت عمیق از پدیده مورد مطالعه شده است، و مطالعه موردی می‌تواند در رفع این مشکل مفید باشد. فصل سوم به نقش «روایت در تحقیق» می‌پردازد، و نشان می‌دهد که در فرآیند گردآوری داده‌ها، محقق عملاً با روایتی از زندگی افراد مورد مطالعه مواجه است؛ روایتی که آنان به زبان خود و با رویکرد و نگرش خود تعریف می‌کنند، و هر بخش از آن اطلاعات موثقی در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. فصل چهارم با عنوان «ترسیم روایتی مصور برای مفهوم‌یابی»، به بحث‌های روان‌شناسی در زمینه ارتباط غیر کلامی و اهمیت آن در مطالعات کیفی می‌پردازد. نویسنده معتقد است هم محقق و هم فردی که مورد مطالعه قرار می‌گیرد، دارای اندیشه‌ها و نگرش‌هایی هستند که ممکن است حتی برای خودشان نیز ناشناخته باشد. بر این اساس، نویسنده پیشنهاد می‌کند این جنبه‌های احساسی در فرآیند تحقیق فراموش نشود و با ارائه مثال‌هایی در زمینه تحقیقات بازاریابی - که رشته تحصیلی نویسنده است - نکاتی کاربردی مطرح می‌سازد.

فصل پنجم، در ادامه بحث روان‌شناسی تحقیق، به نقش افکار

کتاب حاضر، به اعتبار تمرکز ویژه‌ای که بر یک روش پژوهش خاص یعنی «مطالعه موردی» دارد، اثر ارزشمندی برای آشنایی دقیق و همه‌جانبه با آن محسوب می‌شود

و عقاید پژوهشگر و خودکاوی وی در این زمینه اختصاص دارد. در این فصل، نویسنده دوباره بر جنبه‌های روان‌شناختی تحقیق تأکید می‌کند، و نشان می‌دهد که مطالعه در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی به‌نحو اجتناب‌ناپذیری با روحیه و نگرش محقق و چگونگی برخورد وی با پدیده مورد مطالعه بستگی دارد. فصل ششم با عنوان «غلبه بر توهم و خودفریبی در تحقیق»، در واقع پاسخی به مسائل مطرح شده در فصل پنجم است. در این فصل، نویسنده توصیه‌هایی در زمینه کاهش میزان سوگیری و پیش‌داوری‌های احتمالی محقق در فرآیند تحقیق مطرح می‌کند. در فصل هفتم، موضوع کتاب دوباره به مباحث روان‌شناسی نزدیک می‌شود و مباحثی در زمینه استعاره و نقش آن در مفهوم‌سازی مطرح می‌کند. به این ترتیب، محور بحث‌های ارائه شده در چند فصل اخیر نظری و مفهومی باقی‌می‌ماند، و به تدریج خواننده خود را با انبوهی از این مباحث روبرو می‌بیند، بی‌آنکه نویسنده راهکارها و مثال‌های عملی کافی در اختیار وی قرار دهد، و این مشکل در فصل هشتم نیز ادامه می‌یابد.

سرانجام، در فصل نهم با عنوان «ارتباط بین فردی، رفتار اجتماعی، تحلیل مکالمه و گفتگوی رو در رو»، کتاب کمی از مباحث نظری دور شده و به ارائه راهکارهای عملی می‌پردازد. جالب است که حتی خود نویسنده در ابتدای این فصل اعتراف می‌کند که در برقراری تعادل لازم بین دو جنبه نظری و کاربردی مباحث ارائه شده نسبتاً ناموفق بوده، و اکنون باید با ارائه راهکارهایی عملی بر سهم بخش کاربردی بیافزاید. در این فصل، توصیه‌های مفیدی در زمینه انجام مصاحبه، گردآوری و تحلیل داده‌ها ارائه می‌شود. فصل دهم کتاب دوباره به رشته تخصصی مؤلف که بازاریابی است، نزدیک می‌شود و مثال‌هایی در زمینه تحقیقات این حوزه در آن دیده می‌شود و این روند تا دو فصل دیگر نیز ادامه می‌یابد. با شروع فصل سیزدهم کتاب با عنوان «کاربرد مصاحبه‌های طولانی در مطالعات موردی»، دوباره خواننده به اهمیت کاربردی مطالب امیدوار می‌شود. در این فصل، نویسنده مصاحبه‌های مفصل با افراد مورد بررسی در مطالعات موردی را، یکی از روش‌های مفید گردآوری داده در این روش معرفی می‌کند، و چند ویژگی این روش را تبیین می‌کند. در این فصل آمده است که یک مصاحبه مفصل باید بین دو تا شش ساعت گفت‌وگوی مستقیم باشد. البته، ضرورتی ندارد که این مصاحبه پیوسته باشد، و مثلاً می‌توان یک مصاحبه شش ساعته را در چند نشست انجام داد. ضمناً این مصاحبه‌ها باید در محیط واقعی زندگی افراد مورد بررسی انجام شود، و در آن پرسش‌های باز مطرح شود، و پس از ضبط و پیاده‌سازی کامل مصاحبه‌ها، تحلیل داده‌ها با استفاده از رویکرد کیفی صورت پذیرد. ضمن آنکه با روش مثلث‌سازی، یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها با داده‌های حاصل از روش‌های دیگر گردآوری داده‌ها نظیر مشاهده مقایسه شود. در فصل چهاردهم، نویسنده برای تبیین پیچیدگی فرآیند تحلیل داده‌ها در مطالعات کیفی، مجدداً به مباحث بازاریابی بازمی‌گردد و به درک پیچیدگی

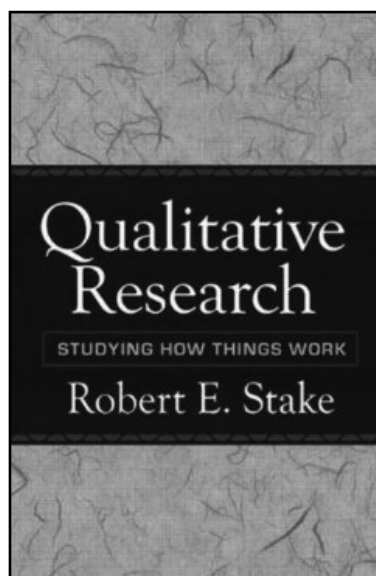
فرآیند تصمیم‌گیری مشتریان در انتخاب یک کالا یا یک خدمت مشخص تأکید می‌کند. این دشواری وقتی افزون می‌شود که محققان تلاش می‌کنند این فرآیند پیچیده را که بخشی از آن با ضمیر خودآگاه و بخش بزرگ‌تری از آن با ضمیر ناخودآگاه افراد در ارتباط است، توضیح دهند.

در فصل پانزدهم با عنوان «مشاهده رفتارهای افراد در مطالعه رفتار سازمانی»، نویسنده توصیه می‌کند که برای رسیدن به شناخت بیشتر درباره رفتارهای سازمانی، خود محقق باید برای مدتی طولانی در محیط سازمانی حضور یابد و از نزدیک شاهد چگونگی برنامه‌ریزی، سازماندهی، تصمیم‌گیری و اجرای امور باشد. به این ترتیب، مشاهدات محقق بی‌واسطه و مستقیم خواهد بود و داده‌های موثقی برای یک تحلیل عمیق در اختیار خواهد داشت. در ادامه این بحث، نویسنده فصل شانزدهم را با عنوان «نگرش سیستمی و مدل‌سازی سیستم‌های پویا»، به معرفی این رویکرد در مطالعات سیستم‌های پیچیده اختصاص داده است. در فصل هفدهم، روش «تحلیل تطبیقی کیفی»^۶ و کاربرد آن در مطالعات علوم انسانی و اجتماعی تشریح می‌شود. نویسنده کتاب معتقد است، این روش اساساً ترکیبی از دو رویکرد کمی و کیفی است که به کمک آن محققان می‌توانند به جمع‌بندی یافته‌های حاصل از دو گروه کاملاً متفاوت از تحقیقات دست یابند. گروه نخست، پژوهش‌های کمی در سطوحی گسترده، و گروه دوم مطالعاتی کیفی در سطوحی خرد، اما با عمقی بیشتر هستند. در نهایت، در فصل هجدهم با عنوان «نتیجه‌گیری: اصول اجرای تحقیق موردی»، نویسنده آخرین توصیه‌های خود را در قالب ۱۲ اصل در اجرای مطالعات موردی ارائه می‌کند. از آن جمله می‌توان به تأکید مجدد وی بر نقش بافت تحقیق بر مؤلفه‌های مؤثر بر پدیده مورد مطالعه اشاره کرد. وی معتقد است در مطالعه موردی - نظیر سایر روش‌های کیفی - پژوهشگر در ابتدای تحقیق، یک یا چند متغیر مشخص را هدف قرار نمی‌دهد، بلکه این متغیرها در خلال فرآیند تحقیق به تدریج خود را در بافت و بستر واقعی خویش و در ارتباط با عناصر تأثیرگذار دیگر آشکار می‌سازند.

امتیازها و کاستی‌ها

کتاب حاضر، به اعتبار تمرکز ویژه‌ای که بر یک روش پژوهش خاص یعنی «مطالعه موردی» دارد، اثر ارزشمندی برای آشنایی دقیق و همه‌جانبه با آن محسوب می‌شود. چرا که در اغلب کتاب‌های روش تحقیق، معمولاً فقط یک فصل یا بخش مختصری به این روش اختصاص می‌یابد، و نویسندگان این آثار، مطالعه موردی را روشی در کنار روش‌های دیگر معرفی می‌کنند؛ در حالی که، در اینجا مطالعه این اثر و مثال‌های ارائه شده در آن به خوبی نشان می‌دهد که نویسنده خود سال‌ها در این زمینه تجربه عملی دارد، و آنچه می‌نویسند از پشتوانه عملی و تجربی ارزنده‌ای برخوردار است. با این حال، نویسنده در بخش‌هایی از کتاب در پرداختن به مبانی نظری موضوع افراط می‌کند. در نتیجه، کتاب بسیار طولانی

پژوهش کیفی: مطالعه آنچه رخ می‌دهد

پژوهش با رویکرد
کیفی، فرصت‌های
ارزشمندی در اختیار
محققان علوم انسانی
و اجتماعی قرار می‌دهد
تا تجربه‌های زیستی و
رخداد‌های زندگی را از
نزدیک و در محیط‌های
واقعی بررسی کنند

■ Stake, Robert E. Qualitative Research: Studying how things work. the Guilford Press, 2010, ix, 243 p. ISBN: 978-1-60623-545-4

مقدمه

پژوهش با رویکرد کیفی، فرصت‌های ارزشمندی در اختیار محققان علوم انسانی و اجتماعی قرار می‌دهد تا تجربه‌های زیستی و رخداد‌های زندگی را از نزدیک و در محیط‌های واقعی بررسی کنند. در این رویکرد، پژوهشگران بدون اعمال تغییر در محیط واقعی پدیده‌های مورد مطالعه، گزارشی از آنچه واقعاً رخ می‌دهد، تدوین می‌کنند و یافته‌های خود را بر داده‌های عینی و واقعی استوار می‌سازند. چرا که هدف پژوهش‌های کیفی رسیدن به شناختی جامع‌تر و در عین حال عمیق‌تر از پدیده‌های اجتماعی، نگرش‌ها و اندیشه‌های افراد است. برای رسیدن به این شناخت، پژوهشگر باید نقشی فعال در فرآیند تحقیق ایفا کند - و بر عکس رویکردهای کمی - نباید خود را بیرون از جامعه مورد مطالعه، بلکه جزئی از آن بداند. به این ترتیب، پژوهشگر می‌تواند در کنار آنان و از دریچه‌ای یکسان به تجربه‌ها و باورهایشان بنگرد؛ اما با وجود

شده و خواندن آن برای خواننده‌ای که در جست‌وجوی توصیه‌هایی کاربردی برای اجرای یک تحقیق موردی است، دشوار می‌شود. از سویی، تقریباً تمام مثال‌های ارائه شده در کتاب، در زمینه حوزه تخصصی نویسنده یعنی بازاریابی است. به این ترتیب، خواننده نمی‌تواند کاربرد مباحث مطرح شده را در زمینه‌های دیگر به روشنی لمس کند، و بر خلاف عنوان کتاب که فرارشته‌ای و عمومی است، متن از این جهت تخصصی و تک‌رشته‌ای باقی می‌ماند.

جمع‌بندی و سخن پایانی

در مجموع، کتاب «روش پژوهش مطالعه موردی: نظریه، ابزار و اجرا» اثری جامع و روزآمد در زمینه معرفی مطالعه موردی است. فرصت‌ها و چالش‌هایی که با اجرای این روش در اختیار محققان قرار می‌گیرد، در این کتاب به خوبی تشریح شده است، و تقریباً تمام وجوه این موضوع مورد توجه نویسنده بوده است. پژوهشگران و دانشجویان تحصیلات تکمیلی در رشته‌هایی نظیر جامعه‌شناسی، مدیریت، علوم تربیتی، روان‌شناسی، ارتباطات و کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌توانند برای آشنایی با این روش به این کتاب مراجعه کنند.

پی‌نوشت‌ها

1. Mansourian@tmu.ac.ir
2. Case Study
3. Professor Arch G. Woodside
4. Penn State University
5. Journal of Business Research
6. Qualitative Comparative Analysis (QCA)

مآخذ

۱. ین، رابرت (۱۳۷۶). «تحقیق موردی»، ترجمه علی پارسائیان و سید محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
2. Woodside, A.; Armstrong S., Zaltman, G. eds. (2005), Essential Knowledge for Research in Marketing, 3.Thousand Oaks, CA: Sage, in preparation.
4. Woodside, A. ed. (2003), Evaluating Marketing Actions and Outcomes, Advances in Business Marketing & Purchasing, Volume 12, London: JAI Press, an Imprint of Elsevier Science.
5. Woodside, A. ed. (2000), Designing Winning Products, Advances in Business Marketing & Purchasing, Volume 10, London: JAI Press, an Imprint of Elsevier Science.
6. Woodside, A. and Sakai, M. (2001), Meta-Evaluation, Chicago: Sagamore Publication.

این همبستگی و پیوند با جامعه مورد مطالعه، نگاه نقادانه و تحلیل‌گر خود را حفظ می‌کند و با توجه به پرسش‌های پژوهش خویش، در جست‌وجوی یافتن دقیق‌ترین و موثق‌ترین پاسخ‌ها خواهد بود. در این راه، او از اصول و روش‌های نظام‌مندی بهره می‌جوید که در کتاب‌های روش تحقیق کیفی می‌توان این اصول و روش‌ها را یافت. کتاب «پژوهش کیفی: مطالعه آنچه رخ می‌دهد»، یکی از جدیدترین آثار در این زمینه است که به قلم یکی از متخصصان کهنسال این حوزه، با ۸۴ سال سن و بیش از نیم قرن تجربه، نوشته شده است.

معرفی نویسنده

نویسنده کتاب پروفیسور رابرت استیک،^۲ استاد بازنشسته دانشگاه ایلونوی^۳ آمریکا و مدیر «مرکز مطالعات آموزشی و ارزیابی برنامه‌های درسی»^۴ آن دانشگاه است. وی متولد ۱۹۲۷، و دانش‌آموخته مقطع کارشناسی دانشگاه نبراسکا^۵ در علوم دریایی و زبان اسپانیایی در ۱۹۵۰ است. اما در مقطع کارشناسی ارشد تغییر رشته داد، و در سال ۱۹۵۴ مدرک کارشناسی ارشد خود را در زمینه روان‌شناسی تربیتی از همان دانشگاه دریافت کرد. ایشان در سال ۱۹۵۸ با درجه دکتری تخصصی (PhD) روان‌شناسی از دانشگاه پرینستون^۶ فارغ‌التحصیل شد، و سپس به عنوان عضو هیئت علمی کار خود را در دانشکده علوم تربیتی دانشگاه نبراسکا در لینکلن^۷ آغاز کرد. پروفیسور استیک از سال ۱۹۶۳ تا زمان بازنشستگی در دانشگاه ایلونوی به فعالیت علمی و آموزشی خود ادامه داد. در سال ۲۰۰۷ دانشگاه اوپسالا^۸ در سوئد، و در سال ۲۰۰۹ دانشگاه والادولید^۹ در اسپانیا به پاس خدمات علمی پروفیسور استیک به ایشان مدرک دکتری افتخاری اعطاء کردند.

حاصل بیش از نیم قرن تحصیل، تدریس و تحقیق ایشان ده‌ها مقاله و چندین کتاب در حوزه‌های آمار در علوم تربیتی، روش‌شناسی در مطالعات موردی، ارزیابی برنامه‌های آموزشی، نظریه‌های ارزیابی آموزشی، ارزیابی برنامه درسی و پژوهش کیفی است. عناوین تعدادی از مهم‌ترین کتاب‌های ایشان عبارتند از: «مطالعات موردی در آموزش علوم» (استیک و ایزلی، ۱۹۷۹)، «هنر مطالعه موردی» (استیک، ۱۹۹۵)، «ارزیابی آموزشی پاسخ‌دهنده و مبتنی بر استانداردها» (استیک، ۲۰۰۴)، و «تحلیل مطالعات موردی چنگانه» (استیک، ۲۰۰۶). کتاب حاضر، جدیدترین اثر ایشان در حوزه پژوهش کیفی است که در سال ۲۰۱۰ منتشر شده، و انعکاسی از تجربه طولانی نویسنده در آموزش و پژوهش است.

معرفی کتاب

کتاب حاضر، با مقدمه‌ای جذاب شروع می‌شود و در آن نویسنده با لحنی ساده و صمیمی ضمن اشاره به تجربه‌ای که سال‌ها در حوزه روش تحقیق داشته، انگیزه اصلی خود را از نگارش این کتاب توضیح می‌دهد. در این مقدمه می‌خوانیم که نویسنده سال‌های متعددی پژوهش‌های خود را با رویکرد کمی انجام می‌داده، اما

پیوسته با پرسش‌ها و ابهاماتی در تحقیق مواجه می‌شده که رویکرد کمی پاسخگوی نیاز وی نبوده است. به این ترتیب، به تدریج با رویکرد کیفی آشنا می‌شود و در عمل کاربردهای فراوان آن را تجربه می‌کند. اکنون، پس از سال‌ها کسب تجربه در این زمینه، این اثر را با هدف کمک به دانشجویان و مدرسانی که قصد استفاده عملی از روش پژوهش کیفی در تحقیق خود را دارند، تألیف کرده است. بر این اساس، نویسنده با تکیه بر تجربه خود در این زمینه، دریچه تازه‌ای برای کسب شناخت بهتر این رویکرد برای خواننده باز می‌کند. برای سهولت در رسیدن به این هدف، در مقدمه کتاب نویسنده چند توصیه اساسی مطرح می‌سازد. نخست آنکه، وی از خواننده می‌خواهد اگر قصد گام نهادن در این راه را دارد، باید با انجام تمرین‌هایی مستمر مهارت‌های خود را در رویکرد کیفی بهبود بخشد؛ چرا که استفاده از این رویکرد یک مهارت است و نیاز به تمرین دارد. سپس در این زمینه، راهکارهای عملی در مقدمه کتاب معرفی شده است. مثلاً نویسنده از خوانندگان می‌خواهد حتماً یک دفترچه پژوهشی برای خود تهیه کنند و در طول مسیر تحقیق تمام ایده‌ها، اندیشه‌ها، مشاهدات، یافته‌ها، و خلاصه آثاری را که می‌خوانند، به دقت و با جزئیات کامل ثبت کنند؛ زیرا این مسیر یک فرآیند اکتشافی است و ثبت مراحل و گام‌های آن ضروری است. از تمرین‌های دیگری که در مقدمه وجود دارد، می‌توان به تمرین برای تدوین پروپوزال ساده برای تحقیق کیفی، تدوین پرسش‌های پژوهش و تمرین مشاهده رخدادهای اجتماعی اشاره کرد.

متن اصلی کتاب از ۱۲ فصل تشکیل شده است. فصل نخست به ارائه کلیاتی درباره ماهیت پژوهش به‌طور کلی، و ماهیت رویکرد کیفی به‌طور خاص می‌پردازد، و در آن ویژگی‌های این رویکرد و مؤلفه‌های اصلی آن، همراه با نقاط قوت و ضعف هر یک تشریح می‌شود. مثلاً نویسنده به تفسیری بودن تحلیل‌ها، وابستگی شدید مفاهیم و پدیده‌های مورد مطالعه به بافت، و توانایی محقق در توجه همزمان به کلیت و جزئیات موضوع مورد مطالعه اشاره می‌کند. در این فصل، نویسنده به پیوند اجتناب‌ناپذیر دو رویکرد کمی و کیفی در تحقیق تأکید می‌کند و با مثال‌هایی نشان می‌دهد، که به‌رغم تفاوت‌های بنیادی آنها، بسته به شرایط تحقیق هر یک می‌تواند و جوهی از واقعیت مورد مطالعه را آشکار سازد. بنابراین، توجه به رویکرد کیفی به معنای نفی کاربردهای فراوان رویکرد کمی در پژوهش نیست.

فصل دوم با عنوان «تفسیر: شخص به عنوان ابزار تحقیق»، به نقش پژوهشگر در فرآیند تحقیق کیفی می‌پردازد و اهمیت تحلیل و تفسیر پژوهشگر را در ارائه یافته‌های تحقیق بیان می‌کند. فصل سوم کتاب با عنوان «شناخت تجربی: بیشتر پژوهش‌های کیفی تجربی هستند»، بر این واقعیت تأکید می‌کند که در فرآیند تحقیق کیفی، تجربه پژوهشگر و تجربه افراد مورد مطالعه اهمیت ویژه‌ای دارند. چرا که اساساً تحقیق کیفی در محیط واقعی و با کمک داده‌های واقعی انجام می‌شود. فصل چهارم به طراحی پژوهش کیفی می‌پردازد، و فرآیند انجام آن را که با بیان مسئله و

نویسنده پایان می‌یابد.

امتیازها و کاستی‌های اثر

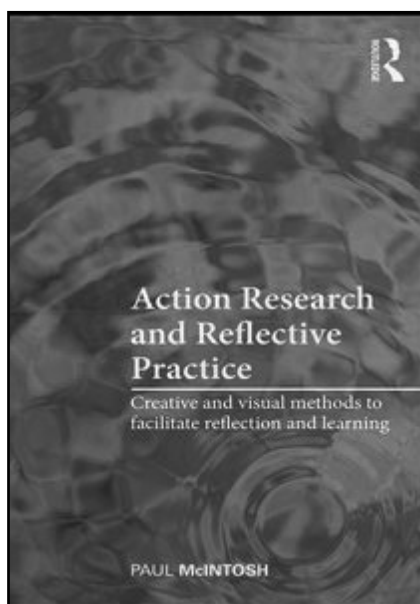
یکی از امتیازهای اصلی این اثر، پشتوانه عملی و تجربی محتوای آن است؛ چرا که نویسنده خود سال‌ها مجری پروژه‌هایی بوده که با این روش انجام شده، و مدت‌ها نیز به آموزش مهارت‌های لازم در این زمینه مشغول بوده است. امتیاز دیگر آن متن سلسیس، روان و منسجم کتاب است، به نحوی که خواننده به راحتی می‌تواند مباحث اصلی را دنبال کند، بدون آنکه در درک مطالب با ابهامی اساسی مواجه شود. سومین امتیاز کتاب، رویکرد عملی آن است که با اشاره به دهه‌ها مثال عملی و کاربردی از پروژه‌های واقعی، می‌توان آن را به راحتی در سراسر کتاب مشاهده کرد. از دیگر امتیازهای کتاب، می‌توان به واژه‌نامه توصیفی دقیق و مختصری اشاره کرد که در انتهای اثر آمده و برای آشنایی خوانندگان با لغات تخصصی این حوزه بسیار مفید است.

هرچند، کتاب حاضر از ویژگی‌های ارزنده‌ای برخوردار است، کاستی‌هایی نیز در آن دیده می‌شود. عمده‌ترین کاستی اثر، عدم توجه آن به روش‌های معمول و مرسوم رویکرد کیفی است. به جز در فصل نهم که اختصاصاً به اقدام پژوهی پرداخته، در سایر بخش‌های کتاب نویسنده به روش‌های مهمی چون گراند تئوری (نظریه داده‌بنیاد) و تکنیک‌های عملی در آن، همچون کدگذاری داده‌ها نپرداخته است. در نتیجه، علی‌رغم رویکرد آموزشی کتاب، ممکن است خواننده در عمل برای به کار بستن این تکنیک‌ها با دشواری مواجه شود. بر این اساس، کتاب حاضر می‌توانست همچون فصل نهم، فصول مستقلی نیز به روش‌های دیگر این

تدوین پرسش‌های پژوهش آغاز می‌شود، تبیین می‌کند. نویسنده، در اینجا تأکید می‌کند نوع و ماهیت تحقیق و پرسش‌های آن است که روش پژوهش را تعیین می‌کند. فصل پنجم کتاب با عنوان «روش‌ها: گردآوری داده‌ها»، به توضیح انواع روش‌های گردآوری داده‌ها در رویکرد کیفی اختصاص دارد و از آن جمله به مشاهده، مصاحبه، و ثبت خاطرات و وقایع اشاره می‌کند. ششمین فصل کتاب به چگونگی تدوین پیشینه پژوهش می‌پردازد، و در آن ترسیم نقشه موضوعی و مفهومی برای جست‌وجوی بهینه در منابع تشریح می‌شود. نویسنده در فصل هفتم به اهمیت شواهد پژوهشی به عنوان تحکیم‌کننده یافته‌ها اشاره می‌کند، و با معرفی چند روش از جمله «مثلث‌سازی»^{۱۰} و «پژوهش آمیخته»^{۱۱} راهکارهایی برای استحکام فرآیند تحقیق ارائه می‌دهد. هشتمین فصل کتاب با عنوان «تحلیل و ترکیب: وقایع چگونه رخ می‌دهند»، خواننده را به تأمل بیشتر در خصوص چگونگی تحلیل داده‌ها فرامی‌خواند. فصل نهم به روش مستقل «اقدام پژوهی»^{۱۲} می‌پردازد، که خود یکی از روش‌های معمول در رویکرد کیفی است. به همین ترتیب، فصل دهم نیز به اهمیت «روایت»^{۱۳} در رویکرد کیفی اختصاص دارد، و عناصر مهم در تحلیل داستان زندگی افراد و سرگذشت وقایعی که تجربه کرده‌اند را تبیین می‌کند. فصل یازدهم با عنوان «نگارش گزارش نهایی»، رهنمودهایی در تدوین گزارش‌های حاصل از تحقیقات کیفی ارائه می‌کند، که مطالعه آن برای دانشجویانی که قصد نگارش پایان‌نامه دارند، بسیار مفید است. سرانجام، فصل دوازدهم کتاب به اخلاق پژوهش و ضرورت توجه به آن در تحقیقات کیفی پرداخته است. کتاب حاضر، با یک واژه‌نامه تخصصی، فهرست منابع، نمایه افراد، نمایه موضوعی و معرفی

یکی از امتیازهای اصلی این اثر، پشتوانه عملی و تجربی محتوای آن است؛ چرا که نویسنده خود سال‌ها مجری پروژه‌هایی بوده که با این روش انجام شده، و مدت‌ها نیز به آموزش مهارت‌های لازم در این زمینه مشغول بوده است

اقدام پژوهی و عملکرد مبتنی بر بازاندیشی: روش‌های خلاقانه برای تسهیل فرآیند بازنگری و یادگیری

■ McIntosh, Paul. **Action Research and Reflective Practice: Creative and Visual Methods to Facilitate Reflection and Learning**, Routledge, Taylor & Francis Group, 2010, xii, 195 p. ISBN: 0-415-46901-5

مقدمه

اقدام پژوهی، کنش پژوهی یا «پژوهش ضمن عمل»، یکی از روش‌های پژوهش کیفی است که در آن محقق ضمن آنکه با موضوع مورد مطالعه کاملاً در ارتباط است، با نگاهی نقادانه به تحلیل و بررسی چالش‌های موجود در آن زمینه می‌پردازد. در گام بعدی، برای گذر این چالش‌ها راهکارهایی ارائه می‌دهد، و پس از به کار بستن این راهکارها، به آزمون و ارزیابی نتایج حاصل از این تغییر اقدام می‌کند. این چرخه مشاهده، اقدام، و ارزیابی، به طور مستمر ادامه می‌یابد و

رویکرد مانند قوم‌نگاری، پدیدارشناسی، تحلیل گفتمان، و گروه‌های کانونی^{۱۴} اختصاص دهد.

جمع‌بندی و سخن پایانی

کتاب حاضر، راهنمای مفیدی برای پژوهشگران مبتدی و متخصص در زمینه رویکرد کیفی در پژوهش است. خواندگانی که تجربه چندانی در این زمینه ندارند، با مطالعه این اثر می‌توانند مبانی رویکرد کیفی را بیاموزند. در مقابل، پژوهشگران باتجربه در این حوزه نیز، با مرور آن می‌توانند به مقایسه دیدگاه‌های نویسنده، با تجربه خود بپردازند و از این رهگذر مهارت‌های خود را بهبود بخشند. علاوه بر این، با توجه به روزآمد بودن کتاب و رویکرد آموزشی آن، ترجمه آن به فارسی نیز می‌تواند گام مفیدی در آموزش مبانی رویکرد کیفی باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Mansourian@tmu.ac.ir
2. Professor Robert Stake
3. University of Illinois
4. Centre for Instructional Research and Curriculum Evaluation (CIRCE)
5. University of Nebraska
6. Princeton University
7. College of Education at the University of Nebraska at Lincoln
8. University of Uppsala
9. University of Valladolid
10. Triangulation
11. Mixed Method
12. Action Research
13. Narration
14. Ethnography, Phenomenology, Discourse Analysis and Focus Groups

ماخذ

1. Stake, R. E. & Easley, J. A. (1979). Case Studies in Science Education. University of Illinois: CIRCE.
2. Stake, R. E. (1995). The Art of Case Study Research. Thousand Oaks: Sage Publications.
3. Stake, R.E. (2004). Standards-Based and Responsive Evaluation. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
4. Stake, R.E. (2006). Multiple Case Study Analysis. New York: Guilford Press.

**اقدام پژوهی،
کنش پژوهی یا
«پژوهش ضمن عمل»
یکی از روش های
پژوهش کیفی است
که در آن محقق ضمن
آنکه با موضوع مورد
مطالعه کاملاً در ارتباط
است، با نگاهی نقادانه**

**به تحلیل و بررسی
چالش های موجود در
آن زمینه می پردازد**

معرفی نویسنده

مؤلف کتاب حاضر دکتر پاول مک اینتاش،^۲ مدرس دانشگاه سافلک^۳ انگلستان است. وی، همچنین با «مرکز پژوهش های کاربردی علوم تربیتی دانشگاه ایست آنجلیا»^۴ نیز در نقش استاد راهنما و مشاور پایان نامه های دکتری نیز همکاری دارد. دکتر مک اینتاش، مؤلف مقالات متعددی در زمینه اقدام پژوهی، بازاندیشی و تفکر انعکاسی در ارزیابی آموزش عالی است، و کتاب حاضر نیز یکی از جدیدترین آثار ایشان در این زمینه محسوب می شود. هر چند پیشینه تحصیلی ایشان پرستاری و مدیریت خدمات بهداشتی است، در ۱۲ سال گذشته به تحقیق درباره ارزیابی کیفیت خدمات بهداشتی، درمانی و آموزشی مشغول بوده است. در همین راستا، دکتر مک اینتاش همکاری مستمری با مراکزی همچون «کارگروه ویژه تفکر انتقادی و انعکاسی در آکادمی آموزش عالی انگلستان»^۵، «شبکه روش های خلاقیت»^۶ و «انجمن اروپایی پژوهش در آموزش عالی برای بزرگسالان»^۷ دارد.

معرفی کتاب

مؤلف در مقدمه کتاب می نویسد که وی در تابستان سال ۲۰۰۷ به دلیل شکستگی ستون فقرات ناشی از یک تصادف رانندگی به مدت هشت هفته در یکی از بیمارستان های دولتی شهر کلچستر^۸ واقع در جنوب شرق انگلستان بستری می شود. از آنجا که اقدام پژوهی و ارزیابی کیفیت خدمات درمانی و آموزشی یکی از حوزه های اصلی تحقیقات اوست، وی این مدت طولانی را فرصت مغتنمی می شمرد که از نزدیک شاهد اثربخشی و کارایی روندهای کاری این بیمارستان باشد. او در مقدمه کتاب از این مدت به عنوان فرصتی برای یک تحقیق قوم نگاری واقعی یاد می کند. پس از بیان این مقدمه، می نویسد که حاصل این مشاهدات را می توان در دو

چنانچه بهبودی در روند انجام امور مشاهده شد، استفاده از روش به کار گرفته شده در مقیاسی وسیع تر دنبال می شود. اگر نتایج حاصل چنین بهبودی را نشان نداد، آنگاه پژوهشگر باید راهکار دیگری را بیازماید. البته، اقدام پژوهی به مراتب فراتر از یک «آزمون و خطای» ساده است؛ چرا که این فرآیند با مشاهده دقیق و تحلیل نظام مند پدیده مورد مطالعه همراه است، و اعمال هر تغییر کوچک در فرآیند اولیه باید مبتنی بر دلایل موثق و معتبر باشد. ضمن آنکه، ارزیابی مستمر از پیشرفت کار، تضمینی برای حرکت در مسیر درست است و نگاه نقادانه و تحلیل گر محقق باید راهنمای وی در گذر از مراحل مختلف این چرخه باشد. هومن (۱۳۸۵)، اقدام پژوهی را نوعی پژوهش کیفی می داند که در یک چارچوب مشخص، به منظور حل مسائل سازمانی در چرخه ای متشکل از شناسایی مسئله، ارائه راهکار، سنجش برون داده ها، طرح ریزی مجدد، اجرا و ارزیابی انجام می شود.

تا کنون، اقدام پژوهی بیشتر در حوزه علوم تربیتی و محیط های آموزشی رواج داشته، و طی سال های اخیر مقالات و کتاب های متعددی در این زمینه منتشر شده است. کتاب «مقدمه ای بر اقدام پژوهی: پژوهش در علوم اجتماعی برای تغییر اجتماعی» اثر گرین وود و لوین (۲۰۰۷)؛ «دستنامه اقدام پژوهی: پرسش و عملکرد مشارکتی» اثر ریزن و برادبری (۲۰۰۸)؛ و «اقدام پژوهی: روشی برای تحقق تغییر و توسعه» اثر سامیک (۲۰۰۶)؛ از جمله آثار معروف در سال های اخیر است، که در کتاب حاضر نیز بارها به آنها استناد شده است. کتاب «اقدام پژوهی و عملکرد مبتنی بر بازاندیشی: روش های خلاقانه برای تسهیل فرآیند بازنگری و یادگیری» که در سال ۲۰۱۰ منتشر شده، یکی از جدیدترین آثار در این زمینه است.

هدف از نگارش این اثر، معرفی روش‌هایی بوده است که بر اساس آن مدیران سازمان‌های پژوهشی، آموزشی و خدماتی در حوزه‌های مختلف، بتوانند پیوندی میان یافته‌های پژوهشی و خط‌مشی‌های مدیریتی خود بیابند

اول کتاب قرار دارد. چهار فصل بعدی که بنا به اظهار نویسنده در مقدمه قرار است جنبه عملی داشته باشد، در بخش دوم جای گرفته است. هر چند، این وعده چندان محقق نمی‌شود، و تقریباً تمام متن کتاب تا پایان عمدتاً به طرح مبانی نظری موضوع محدود می‌ماند.

فصل اول کتاب به تبیین و مقایسه دو مفهوم بنیادی «عملکرد مبتنی بر گواه»^{۱۰} و «عملکرد بازتابی یا انعکاسی»^{۱۱} می‌پردازد. مفهوم نخست، که ریشه در «پزشکی مبتنی بر گواه» دارد، بر ضرورت توجه به شواهد پژوهشی در تصمیم‌گیری تأکید دارد.

فصل دوم با عنوان «رابطه بین بازاندیشی و اقدام‌پژوهی»، شامل تعریف این مفاهیم و بررسی روابط بین آنها است. نویسنده کتاب با استناد به آثار دیگران در این زمینه، تأکید می‌کند که بازاندیشی بخش جدائی‌ناپذیر اقدام‌پژوهی است و هدف این روش در نهایت ایجاد تغییر و دگرگونی سازنده در فرآیند سازمان‌ها برای ارتقاء کیفیت امور جاری است. در این فصل، نویسنده با استناد به سامک (۲۰۰۶)، ویژگی‌های اصلی اقدام‌پژوهی را بیان می‌کند، که مهم‌ترین آنها عبارتند از: اهمیت این روش در برقراری پیوند مستقیم بین پژوهش و عمل، نقش آن در ایجاد فضای همکاری میان محققان و کارکنان سازمان‌ها، کاربرد آن در ارتقاء سطح بینش و آگاهی کارکنان درباره فرآیندهای جاری در سازمان، رویکرد اکتشافی و جذاب این روش در خلال اجرای آن، و فراهم‌آوری فرصت‌های یادگیری برای همه کسانی که در اجرای این فرآیند شرکت دارند.

فصل سوم کتاب با پرداختن به مباحثی فلسفی و روان‌شناسی نظیر ماهیت و چگونگی تفکر در آدمی، جنبه‌های روان‌شناختی تفکر، ضمیر خودآگاه و ناخودآگاه، تا حدودی از محور اصلی کتاب دور می‌شود؛ چرا که علی‌رغم جذابیت احتمالی این مباحث برای برخی از خوانندگان، طرح این موضوع انسجام متن را بر هم می‌زند، زیرا در دو فصل قبل نویسنده بحث خود را با معرفی تفکر انعکاسی و روش تحقیق اقدام‌پژوهی آغاز کرده و خواننده انتظار دارد در ادامه این مباحث نظری، جنبه عملی بحث شروع شود. اما برعکس، موضوع نظری تازه‌ای مطرح می‌شود که طرح آن ضرورت چندان ندارد.

بخش دوم کتاب با عنوان «اخلاقیت و کارکنان پژوهشگر»، با فصل چهارم آغاز می‌شود. در عنوان این فصل آمده است: «منظور از اخلاقیت چیست؟» و نویسنده سعی می‌کند در این فصل به این پرسش پاسخ دهد. اما متأسفانه توفیق چندان به دست نمی‌آورد. زیرا، پس از مرور ده‌ها منبع و ارائه چندین نقل قول مستقیم، در نهایت تعریفی دقیق و جامع در اختیار خواننده قرار نمی‌گیرد. اما در پایان فصل، می‌توان نتیجه گرفت که نویسنده اخلاقیت را محصولی می‌داند که ترکیبی هنرمندانه از دانش، تجربه و تخیل افراد خلاق است. فصل پنجم با عنوان «استفاده از استعاره و نشانه‌شناسی در تحلیل»، بر اهمیت استعاره در پرورش توان اخلاقیت تأکید می‌کند. نویسنده معتقد است، که استعاره راهی برای بیان ایده‌ها و

محور خلاصه کرد، که وی سعی کرده به نوعی آن را در کتاب حاضر نیز منعکس کند. نکته نخست اینکه، مشاهدات مستقیم وی همراه با دانش موضوعی که در زمینه پرستاری دارد، نشان می‌دهد در طول این مدت پرستاران و سایر اعضای کادر درمانی وظایف خود را به خوبی و بر اساس آخرین دستورالعمل‌های موجود این حرفه، که مورد پذیرش سازمان خدمات درمان ملی انگلستان^۹ است، انجام می‌دانند. اما نکته دوم مربوط به چگونگی نگرش پرستاران نسبت به کارایی و اثربخشی این رویه‌ها است. مشاهدات دکتر مک‌اینتاش حاکی از آن است که آنان اساساً دستورالعمل‌های کاری خود را انجام می‌دهند، بی‌آنکه به بهبود آن بیاندیشند یا نگاهی تحلیل‌گر و منتقدانه نسبت به آن داشته باشند. این در حالی است، که آنان به دلیل ارتباط مستقیم با بیماران و در مقام کسانی که در عمل، این روندها و رویه‌ها را اجرا می‌کنند، می‌توانند دیدگاه‌های موثق و معتبری در این زمینه داشته باشند. دیدگاه‌هایی که برخاسته از واقعیت‌های موجود است. بر همین اساس، کتاب حاضر خوانندگان خود را به بازنگری و تحلیل نقادانه عملکرد خود در سازمان‌های مختلف فرامی‌خواند.

کتاب حاضر، از دو بخش و هفت فصل تشکیل شده است. سه فصل نخست که بیشتر بر جنبه‌های نظری تأکید دارد، در بخش

جمع‌بندی و سخن پایانی

کتاب حاضر، برای آشنایی خوانندگان با مبانی نظری اقدام‌پژوهی و آگاهی از اهمیت نگاه خلاقانه در اجرای این روش سودمند است. مطالعه این کتاب می‌تواند دیدگاه تازه‌ای در این زمینه برای خواننده ایجاد کند و نگرش عمیق‌تری نسبت به روش اقدام‌پژوهی و جایگاه آن در ارتقاء کارآیی و اثربخشی سازمان‌ها برای وی ایجاد کند. ضمن آنکه، این کتاب به دلیل استناد به آثار فراوان در این حوزه، می‌تواند منبع مناسبی برای دسترسی به آثار مفید در این حوزه باشد. اما، اگر خواننده در جست‌وجوی منبعی برای آشنایی با گام‌های اصلی این روش در عمل است، شاید بهتر باشد پس از

مطالعه این کتاب به منابع دیگری در این زمینه نیز مراجعه کند، که مثال‌هایی از آنها در بخش منابع این یادداشت آمده است.

پی‌نوشت‌ها

1. Mansourian@tmu.ac.ir
2. Paul McIntosh
3. University Campus Suffolk
4. Centre of Applied Research in Education at the University of East Anglia
5. Higher Education Academy Special Interest Group in Critical Reflection
6. Creative Methods Network
7. European Society for Research in the Education of Adults
8. Colchester
9. National Health Services (NHS) <http://www.nhs.uk/>
10. Evidence Based Practice
11. Reflective Practice

مآخذ

۱. هومن، حیدرعلی (۱۳۸۵). «راهنمای عملی پژوهش کیفی»، تهران: سمت.
2. Greenwood, D. J., & Levin, M. (2007). *Introduction to Action Research (2nd ed.): Social Research for Social Change*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
3. Reason, P, & Bradbury H. (2008). *Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice, 2nd edition*. London: Sage Publications.
4. Somekh, B. (2006). *Action Research: A methodology for Change and Development*. Maidenhead, UK: Open University Press.

برقراری ارتباط میان افراد است. ضمن آنکه، ایجاز ذاتی در درون هر استعاره راهی است برای ساده‌سازی مفاهیم پیچیده. در فصل ششم کتاب با عنوان «امکانات بی‌شمار برای یادگیری و ایجاد دگرگونی»، نویسنده تلاش تازه‌ای برای هدایت محتوای کتاب از مباحث نظری به جنبه‌ای عملی را آغاز می‌کند و در مقدمه این فصل نیز به صراحت بیان می‌دارد که پس از چند فصل پرداختن به مبانی نظری، اکنون قصد دارد نکاتی کاربردی در اختیار خواننده قرار دهد. اما مطالعه این فصل نشان می‌دهد که متأسفانه توفیق چندانی در این زمینه به دست نمی‌آورد، و غلبه جنبه‌های نظری بر محتوای کتاب ادامه می‌یابد.

فصل هفتم و پایانی کتاب با عنوان «پیوند میان اقدام‌پژوهی و خلاقیت منتقدانه»، در واقع جمع‌بندی نویسنده از فصول قبلی است. وی سرانجام چند توصیه نسبتاً کاربردی در این فصل مطرح می‌کند؛ مثلاً به مدیران مراکز آموزشی و خدماتی توصیه می‌کند به اقدام‌پژوهی نه به عنوان یک فعالیت حاشیه‌ای، بلکه به عنوان یک اقدام مستمر در سازمان خود بنگرند. همچنین، برای استفاده از توان خلاقیت کارکنان خود نظراتشان را بشنوند و زمینه خلاقیت و نوآوری را برایشان فراهم کنند. ضمن آنکه لازم است، روند فعالیت‌ها و خط‌مشی سازمان را در معرض ارزیابی کارکنان قرار دهند و به نظرات آنان در بهبود شرایط موجود توجه داشته باشند.

امتیازها و کاستی‌های اثر

هدف از نگارش این اثر، معرفی روش‌هایی بوده است که بر اساس آن مدیران سازمان‌های پژوهشی، آموزشی و خدماتی در حوزه‌های مختلف، بتوانند پیوندی میان یافته‌های پژوهشی و خط‌مشی‌های مدیریتی خود بیابند؛ آنچه که، نویسنده به کار بستن سازنده و هدفمند پژوهش در فعالیت‌های جاری سازمان‌ها می‌خواند. وی معتقد است بهبود و پویایی هر سازمان محصول درهم‌تنیدگی فعالیت‌های پژوهشی با رویه‌های جاری است؛ به‌طوری که تصمیم‌های اساسی با پشتوانه پژوهشی گرفته شوند و کارکنان در حین انجام وظایف معمول خود، همچون پژوهشگرانی منتقد، به ارزیابی مستمر کارآیی و اثربخشی فرایندها بپردازند. بر این اساس، این کتاب مدیران و کارکنان سازمان‌ها را به بازنگری مستمر در روند فعالیت‌های خود فرامی‌خواند، و تلاش می‌کند پیوندی مستمر میان یافته‌های نظری پژوهش‌ها و فرایندهای عملی سازمان‌ها برقرار سازد. به سخنی دیگر، هدف از برقراری چنین پیوندی به کار بستن یافته‌های پژوهشی در بهبود عملکرد سازمان‌ها است. امتیاز اصلی این کتاب، توجه نویسنده به وجوه مختلف بحث و دقت وی در تبیین موضوعات نهفته است. اما اثر حاضر دو اشکال اساسی دارد. عدم انسجام میان فصل‌های کتاب نقضی جدی برای آن محسوب می‌شود. کاستی دیگر این اثر ناشی از تأکید بیش از حد نویسنده بر مباحث نظری و عدم توجه به جنبه‌های کاربردی موضوع است؛ در حالی که در عنوان و مقدمه کتاب وعده دیگری به خواننده داده شده است.

اگر خواننده در

جست‌وجوی منبعی

برای آشنایی با

گام‌های اصلی این

روش در عمل است،

شاید بهتر باشد پس

از مطالعه این کتاب به

منابع دیگری در این

زمینه نیز مراجعه کند